

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ARMY AND POLITICS IN THE CONSTITUTIONAL PERIOD II.

KORAY ERGİN*

Öz: Tarihin birçok döneminde güçlü devletler kuran Türkler her zaman orduya büyük önem vermişlerdi. Gerçek İslamiyet öncesi gerekse sonrası Türk devletlerinde siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar ordunun her zaman güçlü olması gerektiği anlayışını ortaya çıkarmıştı. Bu anlayış ordunun modernleşmesine yönelik düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştu. Osmanlı döneminde özellikle sınırların genişlemesiyle birlikte ordudaki düzenlemeler daha da önem kazanmıştı. Ancak bu durum giderek ordunun yönetim üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuş, ordu merkezli bir siyaset anlayışı görülmeye başlamıştı. İşte bu durum Osmanlı'da zaman zaman ordu siyaset çekişmesine zemin hazırlamıştı. Duraklama ve gerileme döneminde yeniçeriler, iktidarın belirlenmesinde önemli rol oynamışlardı. Yönetimden memnun olmadıkları zamanlarda ayaklanma yoluyla düzeni değiştirmeye çalışmışlardı. Bu gelişme, ordudaki düzenin ve disiplinin bozulmasına neden olmuştu. Daha sonradan Yeniçeri Ocağı kaldırılmasına karşın ordunun yönetim üzerindeki etkisi azalmamış, aksine ordu giderek siyasallaşmıştı. Çünkü Tanzimat döneminden itibaren açılan okullar güçlü bir askeri yapılanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu yapılanma, II. Abdülhamid döneminde daha da güçlenmiş, II. Abdülhamid'in uyguladığı politikalara tepki göstererek, yönetim üzerindeki baskılarını artırmıştı. 1876 ve 1908 yıllarındaki meşrutiyet hareketleri ordunun siyaset sahnesinde bundan sonra daha belirgin bir şekilde görülmesine zemin hazırlamıştı. II. Meşrutiyet döneminde ordu siyaset çekişmesi daha da artmış, 31 Mart Olayı ve Bab-1 Ali Baskını ordunun siyaset üzerinde ne kadar etkili olduğunun en somut örnekleri olmuştu.

Abstract: The Turks, who founded strong states in many historical periods, gave always great importance to the army. In Turkish states the economic, social and political conditions have always revealed the perception of the army to be always strong. This perception caused them to make arrangements through the army, especially with the expansion of borders in the Ottoman period, when it gained even more importance. However, this situation not only caused the increase in the influence of the army on government, but also the appearance of the perception of army-based politicism. This condition also at times caused army-political conflicts in the Ottoman State. In the period of stagnation and decline, the Janissaries played a role in determining who was in power. When they were not pleased about the holder of power, they attempted to change the system by prompting a revolt. This development caused disorganization in order and discipline. After this, even though the guild of janissaries was disbanded, the influence of the army on the government did not decrease but, on the contrary, the army became increasingly politicized. This because the modern military schools, which had been opened from the Tanzimat period onwards, caused a strong military structuring against the government. This structuring became stronger in the reign of Sultan Abdülhamid IInd and increased the pressure on the government through reacting to the policies which were applied by him. The movement of constitutionalism in 1876 and 1908, caused the army to take a distinct role in politics after that. In the period of the second Constitution, the army-policy conflict increased, with the 31st of March and the Bab-1 Ali events being the most concrete examples of how effective the army was in influencing policy.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Olayı • Bab-1 Ali Baskını • Ordu • Siyaset

Keywords: 31 March Event • Bab-1 Ali Event • Army • Politics

* Okutman, Akdeniz Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Antalya.
korayergin@akdeniz.edu.tr

Giriş

Tarihte Türkler birçok devlet kurmuş, bu devletler her zaman orduya büyük önem vermişti. Bu devletlerin çoğu askeri temeller üzerine kurulmuştu. İlk dönemlerden itibaren Türk devletlerinde ordumillet anlayışı görülmüş yani eli silah tutan herkes asker sayılmıştı. Bu anlayış, Osmanlı Devleti zamanına kadar bir gelenek olarak devam etmiş, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra da bu gelenek çoğu zaman sürdürülmüştü. Kurulduğu andan itibaren, Rumeli'ye yönelik bir fetih siyaseti izleyen Osmanlı Devleti kendisinden önce kurulan Türk-İslam devletlerini de örnek alarak kendine özgü modern bir ordu kurmuştu. Kuruluştan yıkılışa kadar Osmanlı devlet anlayışında ordu, her zaman önemli bir yere sahip olmuştu. Çoğu zaman ordu merkezli bir siyaset izlenmişti. Çünkü geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devleti'nde, ordu her zaman düzenin, adaletin ve güvenliğin en önemli koruyucusu olarak görülmüş, iç ve dış sorunların çözümünde ordu her zaman önemli bir güç olarak algılanmıştı. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerini iyi anlamak için, ordu kavramının iyi bir şekilde irdelenmesi gerekir. Ordu son zamanlardaki birçok olayın merkezinde yer almış, kilit bir rol üstlenmişti.

Bilindiği üzere, Osmanlı ordusunun temeli yeniçeriler ve tımarlı sipahilerden oluşmuştur. Özellikle yeniçeriler, ordunun merkezini teşkil etmişti. Bu yüzden birçok dönemde yeniçerilere büyük bir önem verilmişti. Osmanlı ordusunun temeli olarak görülen yeniçeriler, devşirme sistemine dayalı olarak oluşturulmuştu. Bu sistemden dolayı ocağa herkes alınmamış, bilgili ve yetenekli kişiler alınmıştı. 17. yüzyıla kadar gerçekten de yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nin büyümesinde, kurumsallaşmasında ve büyük bir devlet olmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu yüzyıla kadar çoğu zaman 'ocak devlet içindir' anlayışı etkili olmuşken ancak, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan çözülme süreci, sadece devlet teşkilatını değil, ordu teşkilatını da olumsuz etkilemişti. Orduda özellikle, yeniçerilerde yönetime karşı giderek artan büyük bir hoşnutsuzluk başlamıştı. Bu hoşnutsuzluk, orduda düzeni ve disiplini bozduğu gibi, devletin genel yapısını ve işleyişini de olumsuz etkilemişti. Gerek devlet düzeninde, gerekse orduda başlayan bu olumsuzluk, ıslahat fikrini gündeme getirmiş ve bu ıslahat düşüncesi ilk olarak orduda kendini göstermişti. Ordudaki düzenin yeniden sağlanması devletin diğer kurumlarını da yeniden güçlendirecekti. İşte bu anlayış, 17. yüzyıldan itibaren ilk olarak orduda da ıslahatların yapılmasına neden olmuştu. Ancak bu ıslahatlar köklü çözümler getirememiş, aksine ordu giderek bozulmuş, yönetim üzerindeki etkisini artırmıştı. Artık, 'devlet, ocak içindir' anlayışı hâkim olmaya başlamıştı. Orduda başlayan bu ıslahat girişimleri sonuçsuz kaldığı gibi ıslahatı yapan devlet adamları bazı zamanlar bu girişimlerini hayatlarıyla ödemişlerdi (Genç Osman ve III. Selim gibi).

Ordu-Siyaset Çekişmesi

Osmanlı imparatorluğundaki ilk ciddi ve geniş anlamda ordudaki modernleşme, III. Selim zamanında "Nizam-ı Cedid" ordusunun kurulmasıyla başlamış, ancak en etkili dönem II. Mahmut dönemi olmuştu¹. Bu dönemde orduda köklü bir reform hareketi başlatılmıştı. Ordunun giderek devlet yönetiminde etkinliğini artırması ve ıslahatların önündeki en büyük engel olması, bu ocağın kaldırılmasına zemin hazırlamıştı. 1826 yılında bu ocağın kaldırılmasıyla, ordunun klasik dönemdeki kurum-

¹ Kayalı 1985, 1252-1253.

sallaşmış yapısı büyük ölçüde değişmişti. Merkezi bürokrasinin de güçlendirilmesiyle ordunun yönetim üzerindeki etkisi ve ordudaki siyasallaşma bertaraf edilmeye çalışılmıştı². Ayrıca bu ocağın kaldırılmasıyla, yeniden askeri yapılanmanın önündeki en temel kurumsal engel de temizlenmişti³. Ancak yeniçeri ocağı kaldırılmış olsa da ordunun siyasallaşması önlenememiş özellikle, Tanzimat Dönemi'nden itibaren daha önce açılan askeri okullarda, yönetime karşı olan bir askeri yapılanmanın oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan Harbiye Mektebi ilerleyen zamanda bazı askerlerin sivil yönetime müdahale etmesine zemin hazırlayacak bir okul olacaktır⁴. Özellikle II. Abdülhamid döneminde bu okulda yetişen subaylar, II. Abdülhamid'in politikalarına tepki gösterecek, yönetimdeki etkinliklerini artırmaya çalışacaklardı⁵. Ordunun siyaset sahnesine çıkması ve bir anlamda iktidarın belirleyici bir güç olarak somutlaşması, 1876 ve 1908 hareketleriyle yoğunlaşacak, bu tarihlerden sonra ordunun yönetime müdahalesi daha kısa aralıklarla gerçekleşecekti. Osmanlı Devleti'nde ordunun siyasete müdahalesi anlamında gerçekleşen ilk olay, 1859 yılındaki Kuleli Olayı'ydı⁶. Bu olayla ilgili farklı görüşler dile getirilmişti. Vanbery ve Engelhardt gibi bazı yabancı yazarlar, bu olayı Meşrutiyet'e doğru atılan ilk adım olarak görmüşler, devrin devlet tarihçisi Lütfi Efendi ve sonraları Ahmet Mithat ve Abdurrahman Şeref Bey gibi tarihçi yazarlar, kesin bir görüş ortaya koymamışlardı⁷. İçeriği hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu olay, Fedailer hareketi olarak da bilinmektedir⁸. Kendilerine Fedailer Cemiyeti diyen bir grup, Sultan Abdülmecid'i devirmek ve gerekirse ortadan kaldırmak amacıyla böyle bir girişimde yer almışlardı. Bu cemiyet bazı orta ve alt rütbeli subayları da kapsayan yaklaşık 40-50 subaydan oluşan bir cemiyetti. Ancak bu girişimleri sonuçsuz kalmış, girişimciler yakalanarak İstanbul Kuleli Kışlası'nda yargılanmışlar ve çeşitli hapis cezalarıyla ya da sürgünlerle cezalandırılmışlardı⁹. Aslında bu olay, keyfi hareketleri kaldırmak, millet adına bazı haklar koparmak, sultan Abdülmecid'in yerine, Abdülaziz'i tahta çıkarmak amacı taşımaktaydı. Onlar için, Meşrutiyet ya da adil bir mutlakiyet fark etmezdi¹⁰. Sonuç olarak bu olay artık ordunun siyaset alanında bir güç olarak belirlediğini göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır¹¹. Ordunun giderek siyasallaşması anlamında bir diğer önemli olay ise, 1876 yılında Sultan Abdülaziz'in bir darbe ile tahttan indirilmesi olayıdır¹². Orta tabakanın temsilcisi olarak görülen Fatih, Beyazid ve Süleymaniye Medreseleri öğrencileri, Fatih zaptiye kumandanı Abdülkerim Bey'in tahrik ve teşvikiyle isyan etmiş ve saraya giderek istikrarlı bir hükümetin kurulmasını istemişlerdi. Öğrencilerin asıl amacı, Mithat Paşa'yı sadrazam yapmaktı. Ancak bu sağlanamamıştı, Mehmet Rüştü Paşa sadrazam olmuştu. Hayrullah Efendi Şeyhülislam, Hüseyin Avni Paşa da seraskerliğe getirilmişti¹³. Bu olay kabine ile padişah arasındaki ilişkilerin bozulmasına, bunun sonucu olarak da Abdülaziz'in tahttan indirilmesine neden

² Burak 2011, 47.

³ Hale 1996, 28.

⁴ Burak 2011, 47.

⁵ Kayalı 1985, 1254.

⁶ Bu olay için bk. İğdemir 1937.

⁷ Kuran 2000, 17.

⁸ Alkan 2012, 41.

⁹ Hale 1996, 33.

¹⁰ Kuran 2000, 17.

¹¹ Kayalı 1985, 1255.

¹² Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Özcan 2013.

¹³ Kuran 2000, 26.

olmuştu. 30 Mayıs'ta Harbiye Mektebi Müdürü Süleyman Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nı karadan, Abdülaziz'in özenle kurduğu donanma gemileri ise, denizden kuşatmış, şeyhülislamın da usule uygun olarak, uzun zamandır anayasal rejimi destekleyen, yeğeni V. Murat lehine okuduğu fetva ile Abdülaziz tahtan indirilmişti¹⁴. Bu darbenin arkasında Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa gibi kişiler de etkin bir rol oynamıştır. 1876 yılında gerçekleştirilen bu hareket, ordunun yönetime karşı yapmış olduğu ilk başarılı askeri harekettir. Bu mücadelenin akabinde, I. Meşrutiyet ilan edilmişti. Yani ordu, 1876 yılında hareketinde belirleyici bir rol oynamıştı¹⁵. Bu hareketin gerçekte bir askeri darbe olduğu ileri sürülmüş, çünkü padişahın yetkilerine kısıtlama getirilmesi gerektiğine inanan üst düzey sivil ve askeri memurlar, bu harekette önemli bir rol oynamışlardı¹⁶.

1876 yılında ilan edilen, I. Meşrutiyet çok uzun sürmemiş, Sultan II. Abdülhamid¹⁷ anayasanın kendisine tanıdığı yetkiyi kullanarak Meşrutiyet'e son vermişti. 1909 yılına kadar imparatorluğu tam bir mutlakiyet ile yöneten II. Abdülhamid, zaman zaman baskıya dayalı bir politika izlemişti. Tahta çıktığı dönem içerisinde iki hal vakasına, bir hükümet darbesine ve bir serasker katline şahit olan II: Abdülhamid'in, ordu, Bab-ı Ali ve ulemeden gelecek tehditleri önlemek amacıyla tedbirli bir politika izlemesi son derece doğaldır¹⁸. II. Abdülhamid'in sultan oluşundan hemen iki yıl sonra iki darbe girişimi olmuştu. 1878'de Ali Suavi'nin de içinde bulunduğu Çırağan Vakası, V. Murad'ı tekrar tahta geçirmeye yönelik sivil bir darbe girişimidir. Bundan birkaç ay sonra ortaya çıkarılan darbe girişimi ise, Aziz Bey ile Yunan asıllı borsacı Cleanthi Scalier'nin girişimidir¹⁹. II. Abdülhamid sonraki yıllarda da benzer bu tür girişimlerle karşı karşıya kalacaktır. Otuz üç yıllık saltanatı boyunca bu tür darbe girişimleriyle karşılaşması, Bab-ı Ali bürokrasisini Tanzimat'ın ruhuna aykırı bir şekilde devreden çıkararak bürokratik otoriteyi, Yıldız Sarayı'na nakletmesi, ordunun bütün denetim ve yönetim mekanizmalarını bizzat kontrolü altında bulundurması ve ulemanın, amcası Abdülaziz'in halinde oynadığı rolü unutmuyarak, medreseleri ve diğer dini kurumları baskı altında tutması II. Abdülhamid'in sıkı merkezîyetçi rolünü açıkça göstermektedir²⁰. Ancak II. Abdülhamid'in bu sıkı tutumu zaman içerisinde tepkilere neden olmuştur. II. Abdülhamid'in uygulamış olduğu politikalara muhalif bir grup ortaya çıkmıştı. 1889 yılında imparatorluğa bağlı Askeri Tıp Fakültesi'ndeki bir grup öğrenci, dünya Müslümanların dini lideri ve Osmanlı imparatoru II. Abdülhamid'i devirmek amacıyla, İstanbul'da gizli bir teşkilat kurmuşlardı²¹. Müslüman bir Arnavut olan İbrahim Temo önderliğinde dört askeri tıp öğrencisi sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti²² olarak anılan Osmanlı İttihat Cemiyetini kurmuşlardı²³. Tıbbiye mektebinde kurulan, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ilk zamanlarda taraftar edinmeye ve mensuplarını artırmaya önem vermiş ve eylemli bir harekete girmemişti. Fakat 1894 tarihinde, İstanbul'da baş gösteren ayaklanma, Ermenilerin Bab-ı Ali'ye hücumu ve Osmanlı bankasına saldırması üzerine, cemiyet mensupları harekete geçmiş, bütün Osmanlıların II.

¹⁴ Hale 1996, 34-35.

¹⁵ Kayalı 1985, 1255.

¹⁶ Burak 2011, 47.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Georgeon 2012.

¹⁸ Alkan 2013, 34.

¹⁹ Kayalı 1985, 1255.

²⁰ Alkan 2013, 36.

²¹ Ramsour 2013, 27.

²² Geniş bilgi için bk. Ahmad 2013; Akşin 2014.

²³ Hale 1996, 38.

Abdülhamid'in istibdadından şikayetçi olduklarını dile getirmişlerdi²⁴. Bu olay, İttihat ve Terakki üyeleri ile II. Abdülhamid arasında gerilimi tırmandırmıştı. Giderek, II. Abdülhamid'e karşı muhalefet sertleşmiş, O da buna baskıyı artırmak, karar yetkisini tamamen sarayda toplamak, jurnalcılık ve hafiyeliği yaymak gibi önlemlerle karşılık vermişti²⁵. Artık memleketin birçok yerinde, II. Abdülhamid'in baskıya dayalı politikaları nedeniyle, birçok genç ailesini terk ederek, Avrupa'da ve Mısır'da faaliyet gösteren bu cemiyete katılmak için anayurttan uzaklaşmıştı. Memlekette Sultan Abdülhamid aleyhtarlığı ve Kanun-i Esasi isteği gün geçtikçe kuvvetlenmişti²⁶.

1896 yılında Sultan Abdülhamid'e karşı darbe girişiminde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti, amacına ulaşamamıştı. Darbe girişiminde bulunanlar, Taşkışla'da kurulan harp divanında yargılanmışlardı. Birçoğu idam cezasına mahkûm edilse de sonradan bu cezalar hapse çevrilmişti²⁷. 1897'de birçok doktor, bahriyeli, piyade ve topçu subayların, Harbiyeli ve Tıbbiyeli mekteplilerin olduğu 78 kişilik bir grup Kabataş'taki, şeref vapuruna bindirilerek, Trablusgarp'a gönderilmişlerdi²⁸. Bu olay, II. Abdülhamid döneminden itibaren ordunun siyasallaşmaya başladığını göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Ancak bu olay, bütün Osmanlı ordusunun ve subaylarının Abdülhamid'e muhalif bir siyaset rüzgarına kapılmış olduğu anlamını taşımaz²⁹. II. Abdülhamid'e karşı muhalefet, bu darbe girişimiyle sınırlı kalmamış, daha sonra da bu muhalefet artarak devam etmişti. Bu muhalefet özellikle III. Ordu'da da etkisini artırmıştı. Özellikle İmparatorluğun; Sultanın siyasi olarak iç yetersizliği ve dış eylemsizliği olarak algılanan bir atmosfere yuvarlanması karşısında, askerlerin hareketsiz kalmama yolundaki tavırları, III. Ordu'yu etkilemiş, subayların duyduğu hüsranın artması, III. Ordu'ya da bulaşan bir dizi isyana neden olmuştu. 1908 yılında kolağası Niyazi Bey'in, Resne'deki silahlı isyanı, açık bir siyasal talep üzerine yani Meşrutiyet'in ilanı ve Anayasanın yürürlüğe konulması amacıyla çıkmıştı. İsyân, Sultanın isyanı bastırmak için görevlendirdiği Şemsi Paşa'nın öldürülmesiyle son bulmuştu³⁰. Bu isyan, II. Abdülhamid'in Meşrutiyet'i yeniden yürürlüğe koymasında etkili olmuştu. II. Abdülhamid, Manastır ve başka yerlerde, 1876 Anayasası'nın ilan edildiğini bildiren telgraflarla karşı karşıya kalınca, 23 Temmuz 1908'de pes ederek, yayınlanan bir imparatorluk iradesiyle, 1876 Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğü koymuştu³¹. II. Meşrutiyet'in ilanı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücünü artırmıştı. Artık, İttihatçılar bundan böyle Osmanlı'da ihmal edilmemesi gereken etkin bir güç olmuştu³². 1908'de kazanılan umulmadık başarı, cemiyetin ileri gelenlerini İstanbul'a taşınmaya mecbur etti. 1908 sonbaharında yapılan seçimlerden zaferle çıktılar. Ancak, II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyet'i ilan etmesi itibarını korumasını sağlamıştı. İttihatçılar bunun üzerine, İstanbul'da kendilerini güvende hissedebilmeleri için tedbir olarak, Rumeli'deki bir kısım birlikleri İstanbul'a getirmişlerdi. Avcı Taburları olarak bilinen bu birlikler, Taşkışla'ya yerleştirilmişti³³. 1908

²⁴ Kuran 2000, 46.

²⁵ Akşin 2014, 56.

²⁶ Kuran 2000, 47-49.

²⁷ Akşin 2014, 61.

²⁸ Kuran 2000, 51.

²⁹ Alkan 2013, 420.

³⁰ Turfan 2013, 172-174.

³¹ Turfan 2013, 175.

³² Kayalı 1985, 1256.

³³ Alkan 2013, 421.

Meşrutiyet hareketinin³⁴ Makedonya'daki III. Orduya mensup genç subayların bir darbesi ile gerçekleştiği çok açıktı. Bu darbe, aslında II. Abdülhamid'in direnmemesi üzerine başarıya ulaşmıştı. Çünkü Jön Türk hareketi büyük bir güce dayanmıyordu³⁵. Ancak bu olaydan sonra ordu artık giderek yönetimdeki etkinliğini artıracak, iktidarı belirleyecek büyük bir güç haline gelecekti. II. Meşrutiyet'in ilanını ile ülke içindeki karışıklıklar daha da artmıştı. İttihat ve Terakki yöneticilerinin çoğunluğunun genç ve tecrübesiz oluşu, bürokrasi ve siyaset anlayışından yoksun olmaları bu karışıklıkların en temel sebebiydi. Bu karışıklığa ordu da sessiz kalmamış giderek yönetime karşı tepkisini artırmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanını ile oluşan bu karışık dönem içerisinde, önemli bir söz sahibi olan Hüseyin Cahit Yalçın, konu ile ilgili Tanin Gazetesi'nde yayınlanan makalesinde ordunun öneminden bahsetmiş, orduyu anayasanın temel koruyucusu olarak görmüş, ancak meşrutiyetle birlikte ordunun çok fazla müdahalesini de gereksiz olarak değerlendirmişti³⁶. Aslında sadece Hüseyin Cahit değil, ihtilali başarılı bir şekilde gerçekleştiren subayların, ihtilalden sonra askerlik görevine dönmek yerine siyaseti tercih etmelerine en önemli tepkilerden birisi V. Ordu komutanı Müşir Osman Paşa'dan gelmişti. Müşir Osman Paşa, subayların büyük bir kısmını ordu işlerini bırakıp, siyasete bulaştığını, cemiyetler kurduğunu açıkça vurgulamıştı. Yine Rıza Nur da hatıralarında subayların siyasete girmesi konusunda önemli tespitlerde bulunmuştu. Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfkı Atay ve Avusturya'nın İstanbul sefiri Pallauicini de bu durumla ilgili tespitlerini ve kaygılarını dile getirmişlerdi³⁷. Subayların siyasileşmesinin göze batmaya başlaması ve kamuoyunda belli bir tepkinin ortaya çıkması üzerine, Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti harekete geçerek, Harbiye Nezareti aracılığıyla 21 Şubat 1909 yılında ordunun siyasetle uğraşmasını ve siyasi cemiyetlere girmesini yasaklayan bir genelge yayınlamıştı. Ancak bu genelge çok fazla itibar görmemişti³⁸. Meşrutiyet'in ilanını ile 31 Mart arasındaki süre içerisinde görülen ordunun siyasileşme belirtileri en küçük rütbeden başlayıp, binbaşı rütbesine kadar birçok zabiti etkilemişti³⁹. Meşrutiyet'in ilanında rol oynayan zabıtlar, bu kez de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri kolu olarak görev yapmaya başlamışlar, Meşrutiyetin koruyuculuğu altında muhalefeti sindirmeye çalışmışlardı. Özellikle subayların önce Kamil Paşa hükümetini düşürmesi, sonra da meclisteki mebusları baskı altına almaları ve bu şekilde günlük siyasete müdahil olmaları, 31 Mart Ayaklanması'nın ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştu⁴⁰.

31 Mart Ayaklanması

31 Mart Olayı⁴¹ hiç kuşkusuz, II. Meşrutiyet döneminde ordunun siyasallaşması anlamında en çarpıcı olaylardan bir tanesidir. Bu olayın ortaya çıkmasında birçok önemli neden olduğu gibi, bu olaya zemin hazırlayan küçük çaplı isyanlar dikkate değerdir. İsyanlardan önce İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine müdahalede bulunması ve hükümetler üzerinde baskı kurması, özellikle basında sert tepkilerin verilmesine neden olmuştu. Sadece basın değil, birçok kişi İttihat ve Terakki'nin devlet işlerine karışmasından rahatsızlık duymuştu⁴². Ayrıca, Kamil Paşa'nın düşürülmesinden itibaren İttihat ve

³⁴ Geniş bilgi için bk. Kansu 2015.

³⁵ Zeyrek 2014, 45.

³⁶ Yalçın 1943'ten aktaran Karaman 2014, 6.

³⁷ Alkan 2014b, 127-129.

³⁸ Alkan 2014b, 132.

³⁹ Alkan 2013, 422.

⁴⁰ Alkan 2014b, 133.

⁴¹ Geniş bilgi için bk. Akşin 2015.

⁴² Aslan 2010, 4.

Terakki mecliste de etkili bir durumda gelmiş, bu da muhafazakârların tepkisine neden olmuştu. Özellikle Volkan gazetesinde, İttihatçıların yayın organı olarak bilinen Tanin ve Şuray-ı Ümmet gazetelerine adeta savaş açılmıştı⁴³. İttihat ve Terakki cemiyeti güçlenmeye çalışırken, gericilerde örgütlenmeye başlamıştı. Mevlit Kandili günü, 5 Nisan 1909'da İttihat-i Muhammedi Cemiyeti resmen kurulmuştu. Bu cemiyet, o zamana kadar Volkan gazetesi aracılığıyla faaliyet göstermiş, 31 Mart günü siyasi programını bu gazete aracılığıyla ilan etmişti⁴⁴. Volkan gazetesinin görüşleri doğrultusunda kurulan bu cemiyetle birlikte, şeriat taraftarları aktif olarak siyaset yapmaya başlamış, Volkan gazetesinde yazılan yazılarla askerlere çağrılar yapılarak, ordu içinde de taraftar bulmaya çalışmışlardı⁴⁵. Volkan gazetesi ve İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti özellikle, meclisteki muhafazakar mebuslar ve ordunun gelenekçi subayları arasında kısa zamanda destek bulmuştu⁴⁶. Zaten, 31 Mart Olayı da Volkan gazetesinin ve İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'nin örgütlenmesiyle ortaya çıkmıştı⁴⁷. 31 Mart'ın bir başka nedeni de erlerin, üst rütbeli subayların dini meselelerde göstermiş olduğu alaylı tutumdan rahatsız olmasıydı. Özellikle, dini ihtiyaçların (namaz gibi) dikkate alınmaması ve dine karşı lakayt olunması, bu huzursuzluğun temel sebebiydi⁴⁸.

Ordu içindeki başka bir huzursuzluk ise, İttihat ve Terakki üyesi olan mektepli subayların ordudaki hâkimiyeti eline alarak, alaylı subayları tasfiye etmesiydi. 13 Eylül 1908 yılında kurulan bir heyetle bu tasfiye işlemi yani tensikat uygulamaya konulmuştu⁴⁹. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu tensikat yoluyla, mülki ve askeri kadrolara kendi adamlarını getirmeyi amaçlamıştı. Tensikat yoluyla kadro fazlası olan memurlar işten çıkarılmış, çoğunun ise maaşı yarıya indirilmişti. Bu uygulama askeri kadroları da içine almış, alaylı subaylara karşı büyük bir tasfiye başlatılmıştı⁵⁰. Ordudan atılan binlerce kişinin işsiz kalmasıyla birlikte bunların aileleri de mağdur olmuştu. Bu olay toplumda bir sosyo-ekonomik probleme neden olmuştu. Tasfiye olan bu subaylar daha sonra patlak verecek 31 Mart Olayı'nın en önemli aktörleri arasında yer almışlardı⁵¹. Mektepli-alaylı subaylar arasındaki bir diğer huzursuzluğun nedeni, yeni mezun olan genç mektepli subayların hızlı terfi etmesiydi. Bu olay alaylı subayların öfkelenmesine yol açmıştı⁵². Mektepli- alaylı arasındaki çekişmeler gün geçtikçe artıyordu. Harbiye nazırı Ali Rıza Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa, gazeteci Süleyman Tevfik Bey ile yaptığı sohbetlerde bu durumdan bahsetmiş, bu çekişmelerin ordudaki disiplini bozduğunu, mektepli ile alaylı subayların birbirine düşman olduğunu dile getirmişlerdi. Yine tarihçi Ziya Nur Aksun, mektepli ve alaylı subaylar arasında ikiliğin yaşanmasını, 31 Mart Olayı'nın en önemli nedeni olduğunu dile getirmişti⁵³.

31 Mart Olayı'nın bir diğer önemli nedeni de, o zamana kadar askere alınmayan "talebe-i ulum" denilen medrese öğrencilerinin de askere alınmaları için hazırlanan tasarıydı. Bu tasarı, gençleri ve

⁴³ Bengi 2000, 119.

⁴⁴ Ahmad 2013, 61.

⁴⁵ Bengi 2000, 120.

⁴⁶ Ahmad 2013, 61.

⁴⁷ Tunaya 2011, 492.

⁴⁸ Aslan 2000, 5.

⁴⁹ Alkan 2014b, 135-136.

⁵⁰ Aslan 2000, 6.

⁵¹ Alkan 2014b, 138-139.

⁵² Hale 1996, 43.

⁵³ Alkan 2014b, 142-143.

birçok din adamlarını muhalif yapmış ve “*dinimiz elden gidiyor*” propagandasını çetinleştirmiştir⁵⁴. 31 Mart Olayı’na neden olan olaylarla ilgili çok farklı görüşler dile getirilmişti. Bu farklı görüşlerden birisi de dönemi yaşamış olan Cevat Rifat Atılgan ve Mustafa Turan’ın görüşleriydi. Onlara göre, 31 Mart Olayı, Siyonistlerin desteği ile gerçekleşmiş ve bu olayına asıl amacı Yahudilere Filistin’den toprak vermeyen II. Abdülhamid’i tahtan indirmektir⁵⁵. Sonuç olarak 31 Mart Olayı’na zemin hazırlayan birçok olay olmakla birlikte, bu olay öncesinde tepki hareketleri olarak değerlendirebileceğimiz bazı hadiseler üzerinde de durmakta fayda vardır. Bu olaylardan bir tanesi, 1 Ağustos 1908 tarihinde Edirne’de Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra yaşanan ve Edirne Vakası olarak bilinen olaydı. Bu olayın başlamasında, Meşrutiyeti kutlamak üzere Selanik’ten Edirne’ye gelen İttihat ve Terakki heyetinden bir subayın (Ruşen Bey) istasyonda kendilerini karşılayan halkın elinde taşımış olduğu ‘padişahım çok yaşa’ levhasını parçalaması etkili olmuştu⁵⁶. Bu olay II. Abdülhamid’e bağlı olan askerlerin Yanık Kışla’da ayaklanmasıyla sonuçlandı. Bu olay küçük bir 31 Mart Olayı şeklinde değerlendirilmişti⁵⁷. Bir diğer olay da, 13 Ekim 1908’de, Kör Ali olarak bilinen bir hocanın Fatih Camisi’nde yapmış olduğu vaazda Kanun-i Esasi ve meclis aleyhinde konuşması sonucunda yaşanan olaydı. Kör Ali, özgürlük ve eşitliğin anlamsız olduğunu söyleyerek, halkı kışkırtmış, daha sonra kendisiyle hareket eden cemaatle birlikte, Yıldız Sarayı’na doğru giderek, II. Abdülhamid’den, meşruti yönetim karşıtı bazı isteklerde bulunmuştu⁵⁸. Yolda hürriyet karşıtı sloganlarla önlerine geçen sadrazam ve şeyhülislama saldırmışlardı⁵⁹. Bu olay üzerine Kör Ali tutuklanıp, idam edilmişti. Bu olay da, 31 Mart öncesi halkı tahrik etmeye yönelik, dini bir propaganda olarak değerlendirilebilir.

Yine bir başka olay, İstanbul’da cereyan eden Taşkışla Ayaklanması’ydı. Askeri hizmetlerini tamamladığı halde terhis edilmeyen Taşkışla’daki askerler, Selanik’ten Meşrutiyet’in ilanıyla getirilen, Avcı taburlarıyla karşı karşıya gelmiş, çıkan çatışmada üç çavuş öldürülmüştü⁶⁰. Olay kanlı bir şekilde bastırılmıştı. Ancak daha sonra birinci ordu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa’nın ibret olsun diye bu üç çavuşun cesedini Yıldız Sarayı çevresine asmaya kalkışması gerilimi artırmıştı. Daha sonra Sadrazam Kamil Paşa’nın ve Harbiye nazırının devreye girmesiyle bu isteğinden vazgeçirilmişti⁶¹. Bu isyana benzer bir isyan, Yıldız Sarayı’nda II. Abdülhamid’in mahiyetinde olan bazı Arnavut ve Arap kökenli askerlerin yerine belli sayıda Türk askerlerini getirilmesine, Taşkışla askerlerinin tepki vermesi sonucunda yaşanmıştır. Bu olayda da önceki olaydaki gibi, Avcı taburları bu isyanı bastırmak için görevlendirmişti⁶². Sadrazamın ve II. Abdülhamid’in sağduyusu ile olay krize dönmeden çözülmüştü⁶³. Görüldüğü gibi 31 Mart Olayı öncesinde toplumda, askerde kutuplaşmalar o kadar artmıştı ki artık büyük bir isyanın çıkması an meselesiydi. Toplumdaki ve askerdeki bu kutuplaşma, İttihat ve Terakki’ye muhalif olan fırkalar ve gazetelerde de etkisini göstermişti. Özellikle Ahrar ve İttihad-i Muhammed-i Fırkası ile Serbesti ve Volkan gazetelerinin kışkırtıcı tavırları bu isyanı tetiklemişti.

⁵⁴ Bayur 1991, 183.

⁵⁵ Aslan 2000, 6.

⁵⁶ Alkan 2013, 422.

⁵⁷ Alkan 2014b, 153.

⁵⁸ Alkan 2014b, 157-158.

⁵⁹ Taşbaş 2009, 212.

⁶⁰ Alkan 2013, 423.

⁶¹ Alkan 2014b, 159.

⁶² Alkan 2014b, 160.

⁶³ Alkan 2013, 423.

İttihat ve Terakki kendisine muhalif olan bu fırkaları ve gazeteleri baskı altına almakla ve hatta muhalifleri sindirme ve cinayet gibi yöntemlere başvurmakla suçlanıyordu. İşte bunun en çarpıcı örneği, 7 Nisan'da muhalif gazete olarak bilinen Serbesti gazetesinin yazarı Hasan Fehmi'nin gizemli bir şekilde, Galata Köprüsü'nde öldürülmesiydi. Bu olayı Cavid Bey şu şekilde anlatıyordu: “Bugünlerin en mühim vakası, Serbesti Muharriri Hasan Fehmi’yi gece köprüde öldürmüşler. Ahrar Gazetesi mateme bürünmüş. Cinayeti cemiyete atfederek efkar-ı umumiyeyi kendilerine celp etmek istiyorlar. Ve iftiraya cesaret ediyorlar. Millet sanki büyük bir evladını kaybetmiş gibi matem tutuyorlar. Halbuki kime ne?”⁶⁴. Bu olay, cemiyete karşı cinayetten sorumlu olduğuna dair yaygın bir kanaat oluşturmuştu⁶⁵. En son yaşanan bu gelişme ve daha öncesinde belirtmiş olduğumuz sebepler ve olaylar, 31 Mart isyanının çıkmasında etkili olmuştu. 12-13 Nisan 1909 gecesi, Meşrutiyet’in ilanından dokuz ay sonra İstanbul’da bulunan Hassa ordusunun topçu ve piyade sınıflarından 3 bin avcı askerinin katıldığı 31 Mart isyanı gerçekleşti. Bu isyana bazı medrese öğrencileri, ulema üyeleri ve yaklaşık bin bahriye eri ve rütbeleri indirilmiş ya da terhis edilmiş bazı alaylı subaylar da destek vermişti⁶⁶. İsyancıların arzuları siyasi sistemi kökten değiştirecek radikal talepler olamamış, “... istemeyiz” şeklinde formüle edilen ve restorasyona dönük taleplerdi. Buna göre isyancılar, şeriatın uygulanması, bu isyanlarından dolayı ceza görmeyeceklerine dair teminat verilmesi, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ile Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza’nın azledilmesi ve başlarındaki mektepli subayların değişmesi şeklinde bazı taleplerde bulunmuşlardı⁶⁷. İsyanın ilk sonucu sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’nın istifası olmuştu. Adliye nazırı Nazım Bey, Ahmet Rıza zannedilerek öldürülmüştü. Aynı gün Lazkiye mebusu Mehmet Arslan Bey, Hüseyin Cahit zannedilerek aynı akıbete uğramıştı. Cavid Bey bu olayı şu şekilde anlatıyordu: “Öğleden sonra Cahid’in vurulduğuna, öldürüldüğüne dair haberler gelmeye başladı. Diğer odada bunları söylüyorlar. Biz Cahid ile arka odada dinliyorduk. Sekizden sonra La Turquie gazetesine gittik. Biraz malumat aldık. Orda Mehmet Arslan’ın Cahid diye vurulup öldürüldüğünü teesürle öğrendik”⁶⁸. Ahmet Rıza Bey isyanın ilk günü istifasını vererek ortadan kaybolmuştu⁶⁹. 31 Mart Olayı on bir gün sürmüştü. Bu süre içinde İstanbul alaylıların denetimine geçmişti. İsyana Harbiyeli öğrenciler katılmamış, isyancılar bu yüzden onları düşman olarak görmüş, birçoğunu yaralamış, kimini de öldürmüştü. İstanbul kanlı bir meydan haline getirilmişti⁷⁰. İsyan haberi 13-14 Nisanda telgraf yoluyla Selanik’e erişir erişmez ikinci ordu belirleyici bir konum aldı. İsyanı, bastırmanın tek yolunun silahlı güç olduğu vurgulandı. Bu karar da üçüncü orduda etkiliydi. Netice itibarıyla, Mahmut Şevket Paşa komutasındaki ‘Hareket Ordusu’ harekete geçti⁷¹. Hareket ordusu, İstanbul’a gelerek 24 Nisan günü isyanı bastırdı. Bu ordunun yöneticileri arasında geleceğin yöneticileri Mustafa Kemal, Ali Fethi, Rauf ve İsmet Beyler de vardı. Hareket ordusunun düzeni sağlamasıyla Divan-ı Harpler kurulmuş, içinde Derviş Vahdetin’in olduğu isyancılar, kurulan sehpalarda idam edilerek, cesetleri teşhir edilmişti⁷². 24 Nisan günü İstanbul’da kontrolü eline alan Mahmut Şevket Paşa hemen sıkı-

⁶⁴ Cavid Bey 2014, 30.

⁶⁵ Lewis 2015, 291.

⁶⁶ Turfan 2013, 184.

⁶⁷ Alkan 2013, 128.

⁶⁸ Cavid Bey, 36.

⁶⁹ Alkan 2013, 426.

⁷⁰ Tunaya 2011, 492-493.

⁷¹ Turfan 2013, 188-189.

⁷² Tunaya 2011, 492-493.

yönetim ilan etmişti. Meclis de bunu kabul etmek zorunda kalmıştı. 27 Nisan 1909 günü II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için meclisin bu işi hal'letmesi istenmişti. Meclis de aldığı kararla Abdülhamid'i hal etti yani tahttan indirdi. Daha sonra da Yıldız Sarayı yağmalandı. II. Abdülhamid'e ait bütün eşyalara el konuldu⁷³. Tahttan indirilen, II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalması Merkezi Umumi tarafından münasip görülmemiş ve göz hapsinde tutulmasına karar verilmişti. II. Abdülhamid, Çırağan Sarayında kalmak istemişse de, Merkezi Umumi, O'nun İstanbul'da kalmasının doğru olmayacağına karar vermiş ve Selanik'e gönderilmesini istemişti. Böylece bir gece yarısı II. Abdülhamid, erkani, kızları ve şehzadeleri ile önce Sirkeci'ye, oradan da bir özel trenle Selanik'e gönderilmişti. 1912 yılına kadar Alatini Köşkü'nde kalmıştı⁷⁴. Görüldüğü üzere, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde ve Selanik'e gönderilmesinde ordunun baskısı etkili olmuştur. Bu olay aslında II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren ordunun yönetim üzerinde ne kadar etkili olmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Bu olayla sadece ordu değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti de giderek yönetimdeki etkinliğini artırmıştı. Bu olay, aslında liberallerle İttihatçılar arasındaki iktidar mücadelesinde kritik bir aşamaydı. Dinle laiklik arasındaki bir çatışma değil, egemenliklerin temeli olarak dinin ve şeraitin üstünlüğünü sağlamak isteyen güçlerle, İttihatçıların temsil ettiği değişimden yana güçler arasındaki bir çatışmaydı. Hareket geniş ve çok kapsamlıydı. Cemiyete karşı çeşitli unsurlar birleşmişti⁷⁵. İsyanda cemiyet itibar kaybetmişti. Ancak isyanın bastırılmasından sonra cemiyet eski güç ve nüfuzunu yeniden kazanmış muhalif Ahrar'ın siyasi hayatı sona ermiş, saray etkisiz duruma getirilmiş, Bab-ı Ali bürokrasisi ise, iyice sindirilerek ordunun ve cemiyetin tasarrufu altına geçmişti⁷⁶. Cemiyetin ordu kadar rahat bir şekilde nüfuz kuramadığı bürokrasi, isyandan sonra uygulamaya konulan memur tensikati ile ancak kurulabildi. Bu tensikat ile, yeni kadrolar cemiyet tarafından kullanıldı⁷⁷. İttihatçılar devlet ve Bab-ı Ali bürokrasisine kendi yandaşlarını getirdi⁷⁸. Bu uygulamanın, yani tensikatın bir benzeri askeri kadrolar için de yapıldı. 1909 yılının Temmuz başıyla Ağustos sonu arasında birbirini takip eden üç kanun çıkartıldı⁷⁹. Bu kanunlardan bir tanesi 7 Ağustos 1909'da çıkarılan Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye kanunuydu. Bu kanunla II. Abdülhamid devrinde haksız terfi ve rütbe verilen birçok zabıt ve yüksek rütbeli subayın rütbeleri indirilmiş hatta Mahmut Şevket Paşa bile rütbe kaybetmişti⁸⁰. Ayrıca bu kanun ile hizmette 20 yılını dolduranlar emekliye sevk edilmişti. Bu kanun alaylı subayları mektepli subaylara karşı iyice düşman haline getirmişti⁸¹. Ordudaki mektepli- alaylı subay arasında yaşanan sorunların dışında daha ciddi bir sorun da vardı. Bu da subaylar arasında moral ve disiplini olumsuz etkileyen, sınıf subayı ile erkân-ı harp subayı ayrımıydı. Çünkü erkân-ı harplerin daha önce terfi etmesi ve yüksek komutalara gelmesi sıkıntılara neden olmuştu. Bu durum harbiye nezaretince önlenmeye çalışılmış, bütün ordu komutanlarına emir yollanmıştı. Bu emirle, bütün subayların sınıfı ne olursa olsun birbirine saygılı olması ve birbirini selamlaması istenmişti⁸². Buradaki temel amaç

⁷³ Türkmen 1999, 155.

⁷⁴ Bleda 2010, 93.

⁷⁵ Ahmad 2014, 23.

⁷⁶ Alkan 2013, 148.

⁷⁷ Alkan 2013, 429.

⁷⁸ Alkan 2013, 157.

⁷⁹ Alkan 2013, 429.

⁸⁰ Alkan 2013, 152.

⁸¹ Zeyrek 2014, 51.

⁸² Zeyrek 2014, 50.

aslında orduda bozulan disiplini yeniden sağlamaktı.

31 Mart Olayı'ndan sonra kurulan İbrahim Hakkı Paşa hükümetinde Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olmuştu. Cemiyetin üyesi olmamasına rağmen, ismi çoğu zaman İttihatçılarla anılmıştı. Mahmut Şevket Paşanın, cemiyetle (İttihatçılarla) arasındaki ilk anlaşmazlık bu kabinede görevliken ortaya çıkmıştı. Mahmut Şevket Paşa 1910 yılı içerisinde iki kez maliye nazırlığından ordu için ek bütçe istemiş, bu durum maliye nazırıyla arasının açılmasına neden olmuştu. Bu olay en son Cavit Beyin istifasıyla sonuçlanmıştı. Karşılıklı yaşanan bu kriz sonucunda Mahmut Şevket Paşa bir hamle yaparak Miralay Sadık Bey'in üzerinden İttihatçılar içinde muhafazakâr mebuslara destek vermişti⁸³. Bu olay üzerine İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşaya sert bir tepki gösterdi. Cemiyetle, Mahmut Şevket Paşa arasındaki kriz sadece bu olayla sınırlı kalmamış, 1910 yılında Saday-ı Hak gazetesinin Başyazarı Ahmet Samim'in öldürülmesi sonucunda M. Şevket Paşa, Dr. Rıza Nur'un aralarında bulunduğu birçok cemiyet üyesini tutuklamıştı⁸⁴. 1910 içerisinde yaşanan tüm bu olaylar harbiye nazırlığı ile cemiyet arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Mahmut Şevket Paşa, ordunun siyasete karışmasına karşıydı, bu olay da zaman zaman cemiyetteki subaylarla arasının bozulmasına neden olmuştu.

1911 yılına gelindiğinde İttihatçı saflarda bölünmeler su yüzüne çıkmıştı. Bu durum 1909'dan beri fiilen gölgede kalmış olan liberallerin, siyasi olarak güçlenmesine yol açtı⁸⁵. İttihat ve Terakki'nin meclisteki çoğunluğu içinde ortaya çıkan muhalif bir grup, 'Hizb-i Cedit' adıyla ortaya çıkmıştı⁸⁶. İttihat ve Terakki'nin en önemli üyelerinden biri olan Bursalı Mehmet Tahir Bey'in de aralarında bulunduğu yüz on civarındaki mebus, herhangi bir maddiyat ve makam talebi olmayan Miralay Sadık Bey ile Abdülaziz Mecdi Efendi'nin başkanlığında birleşmişti⁸⁷. Ahali Fırkası gibi, bu parti de İttihat ve Terakki içindeki muhalifler tarafından kurulmuştu. 6 ay önce sindirilmiş muhalefet, bu defa bu isimle ortaya çıkmıştı. Ahali Fırkası gibi tutucu nitelikte olup, İttihatçıların toplumsal ve siyasal görüşlerine şiddetle karşı çıkmışlardı⁸⁸. İttihat ve Terakki'nin desteklediği hükümete, nazırlara ve bazı girişimlere muhalefet olmuşlardı. Özellikle Sadık Bey, bazı İttihatçı liderlerin mason olduğu yönünde propaganda yapmış ve kabinede yer alan İttihatçılara yüklenmeye başlamıştı⁸⁹. Parti içinde gitgide artan bir destek bulan grup, 23 Nisan 1911'de taleplerini on maddelik bir bildiriyle dile getirmişti⁹⁰. Aslında İttihatçılar içindeki bu bölünme, siyasal fraksiyonların kutuplaşmasına ve ordunun kendi konumu hakkındaki farkındalığının artmasına neden olmuştu. Hizbin güçlü önderi Sadık Bey'in etkinliklerini zapt etmek Mahmut Şevket Paşa'ya bırakılmıştı. Onun müdahalesi sonucunda Sadık Bey Selanik'e yollandı⁹¹. Hizb-i Ceditçiler fikirlerinin kamuoyunda daha iyi anlaşılması için ulusal basını verimli bir şekilde kullanmışlardı. İttihatçılara muhalif olarak bilinen 'Hikmet' gazetesinde verdikleri röportajlarda kendilerini ve amaçlarını dile getirmişlerdi⁹². Görüldüğü üzere İttihatçılar, ordunun yani Mahmut Şevket Paşa'nın gücünü kullanarak, Hizb-i Ceditçileri de bertaraf etmeyi başarmıştı. Zaten

⁸³ Yiğit 2014, 107-108.

⁸⁴ Yiğit 2014, 111.

⁸⁵ Hale 1996, 47.

⁸⁶ Tunaya 2011, 270.

⁸⁷ Yiğit 2014, 118.

⁸⁸ Ahmad 2013, 113.

⁸⁹ Sancar 2009, 384-385.

⁹⁰ Lewis 2015, 298.

⁹¹ Turfan 2013, 272.

⁹² Yiğit 2014, 119.

1909-1911 arasında cemiyet, önce kıdemli subaylar ve yaşlı devlet adamlarının sayesinde, sonra da hükümet içinde ve arkasında yer alan kendi adamları aracılığıyla egemen bir güç haline gelmişti⁹³. İttihatçılar gücünü yeniden sağlamış gibi görünseler de dağılık muhalefet 1911 yılında tekrar bir araya gelerek daha etkin bir siyasetle meclisteki yerini almıştı⁹⁴. İttihat ve Terakki'nin giderek güçlendiği dönemde muhalefetin olması gerekliliği üzerinde birleşen muhalif güçler, 21 Kasım 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf⁹⁵ adında yeni bir parti kurmuşlardı. Bu parti kurulmasına rağmen güçlü bir muhalefet oluşmamıştı, çünkü İttihat ve Terakki değişik bir tavır sergilemiş, 1911 yılındaki ara seçimi bu partinin kazanması sonucunda meclisi feshetmişti⁹⁶. 1912 yılında 'sopalı seçimler' olarak da bilinen genel seçimleri İttihatçılar baskı kurarak ve ordudan da destek alarak kazanmışlardı. İttihat ve Terakki'nin ordu desteği karşısında, muhalefet de orduda taraftar aramaya başlamıştı⁹⁷.

Mayıs 1912 yılında İstanbul'da bir grup subay bir araya gelerek "Halaskar Zabitan" (Kurtarıcı Subaylar) adında bir grup oluşturdular. Hedefleri gayr-i meşru hükümeti ve meclisi dağıtıp, yeni ve serbest bir seçimle anayasal meşrutiyete geri dönmektir⁹⁸. Bu olay, Balkan Savaşı arifesinde Osmanlı ordusundaki siyasileşmenin geldiği noktayı gösteren önemli gelişmelerden birisidir⁹⁹. Hareket dolayısıyla ordu-siyaset ilişkileri şimdiye kadar olanlardan farklı bir şekilde, bir kere daha tartışmalara zemin oluşturmuştur. Bu yeni durumda küçümsenmeyecek miktardaki ordu mensubu ilk defa İttihat ve Terakki aleyhine siyasi hayata ağırlığını koymuştu¹⁰⁰. Bu hareketin oluşmasında birçok neden etkili olmuştu. III. Ordu başta olmak üzere, diğer ordulardaki bazı subayların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmek ve siyasetle uğraşmak suretiyle mesleki avantaj sağlamaları genelde ilk neden olarak gösterilmişti¹⁰¹. Ordunun siyasi mücadelede, İttihat ve Terakki tarafında yer almasının, muhaliflerce kabul edilmesi beklenemezdi. Muhaliflere göre ordu, dış tehlikeler için hazırlanmalı ve iç siyasi kavgalara bulaşmamalıydı¹⁰². İttihatçı zabıtların, özel muamele görmeleri ortaya "imtiyazlı zabıtlar" grubunun çıkması ve 1912 seçimlerinde, İttihat ve Terakki Cemiyetinin bazı yerlerde, ordu mensuplarını kullanarak seçime müdahale etmeleri, Halaskar Zabitan Grubunun hareket noktalarından birini teşkil ediyordu¹⁰³. İşte Halaskar Zabitan Grubu, böyle bir duruma karşı, İttihatçı karşıtı bazı subayların ortak tepkilerinin sonucu oldu¹⁰⁴. Grup mensupları arasında Tasfiye-i Rütbe Kanunu uyarınca rütbesi tenzil edilen ve sürgüne uğrayan küçük rütbeli subayların da yer alması dikkat çekiciydi¹⁰⁵. Yine kısa bir süre önce yapılan seçimlerde, muhaliflerin meclise girmelerini önlemek için ordunun kullanılması bu hareketin oluşmasının bir diğer önemli nedeniydi. Halaskar Zabitan Grubu ilk etapta görüş ve taleplerini Şuray-ı Askeriye üzerinden saraya göndermiş oldukları mektup aracılığıyla

⁹³ Lewis 2015, 297.

⁹⁴ Yiğit 2014, 123.

⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Birinci 2012.

⁹⁶ Kayalı 1985, 1257.

⁹⁷ Türkmen 1999, 156.

⁹⁸ Lewis 2015, 302.

⁹⁹ Alkan 2014b, 146.

¹⁰⁰ Birinci 2012, 188.

¹⁰¹ Alkan 2014, 146.

¹⁰² Birinci 2012, 178.

¹⁰³ Alkan 2013, 166.

¹⁰⁴ Alkan 2014b, 147.

¹⁰⁵ Alkan 2013, 166.

dile getirmişlerdi¹⁰⁶. İki temel istekleri vardı. Birincisi Kanun-i Esasi'ye uygun olarak yeniden seçim yapılması, ikincisi ise her türlü tesirden uzak kalmak kaydıyla Kamil Paşa liderliğinde yeni bir kabine-nin teşkil edilmesiydi¹⁰⁷. Bu istekleri Sultan V. Mehmet'in tepkisine neden olmuş, siyaseti bir an önce bırakıp asıl görevleri olan vatanın korunmasına dönmeleri istenmişti¹⁰⁸. Böyle bir tepki alan grup ikinci mektubunu 24 Temmuz 1912'de bu sefer de Meclisi Mebusan Reisi Halil Bey'e göndermişti. Bu mektupta Meclis-i Mebusan'ın derhal feshedilmesi, Mabeyn Başkatibi Halit Ziya Bey'in istifa etmesi gibi isteklerde bulunmuşlardır¹⁰⁹. Ayrıca yine bu mektupta İttihatçılar tarafından yapılan entrikaları bildiklerini ve bunları yakından takip ettiklerini dile getirmişlerdi¹¹⁰. Halaskar Zabitan grubu, 25 Temmuz 1912 yılında ise meşru ve meşruti bir siyasi kuruluş olduğu izlenimi vermek amacıyla uzun bir beyanname yayınlamışlardı¹¹¹. Özellikle, bu beyanname "askeri talepleri" dikkat çekiciydi. Özellikle anayasanın yönetim tarafından tehlikeye düşürüldüğü görülmediği sürece, bütün subayların her türlü siyasi faaliyetten uzak durmaları, siyasi bir partide üye olarak faaliyet gösteren subayların derhal orduya geri dönmeleri ya da istifa etmeleri ve orduda eşitlik ve adaletin hakim olması gerektiği vurgulanmıştı¹¹². Bu beyanname, meşrutiyet döneminde Osmanlı zabitanının fikir yapısını, siyasi problemlere bakışını ve düşündükleri çözüm yollarını anlamak bakımından önemli bir belgedir. Meşrutiyeti kurtarma uğruna siyasete fiilen müdahale edilmesi zabitanların sahsında birçok Osmanlı aydınının temel çelişkisi olarak belirtilmişti¹¹³. Bu hareketin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bağlantısının olup olmadığı konusunda çeşitli rivayetler vardır. Rıza Nur gibi bizzat işin içinde olan kişiler, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla asla bir ilgisinin olmadığını vurgulamıştı. Feroz Ahmad ise, bu grubun Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir uzantısı olduğunu, gerek Nazım Paşa'nın, gerekse Prens Sebahattin'in bu grupla ilişkisi olduğunu söylemiş, hatta grubun beyannamesini yayınlayan gazetelerin, Hürriyet ve İtilaf gazeteleri olması dolaylı olarak bu fırkayla, grup arasında bir bağlantının olduğu şeklinde bir ifade beyan etmişti¹¹⁴. Başlıca amaçları İttihatçıların iktidardan düşürülmesi, meclisin fethedilmesi ve ordunun siyasetten uzaklaştırılması olan bu hareket, pek başarılı olamamıştı¹¹⁵. Bu hareketin en önemli sonuçlarından bir tanesi, ordunun bir kere daha siyasete karışmasının yanında, ordu içindeki kamplaşmanın iyice artmasıydı¹¹⁶. Bu kamplaşmadan dolayı, ordudaki subaylar; İttihatçılar, Halaskaran ve diğerleri olmak üzere 3'e ayrılmıştı. Bu, ordunun siyasileşmesinin artık zirveye ulaştığını göstermesi açısından önemliydi¹¹⁷. Bu hareketin en önemli sonuçlarından birisi de, Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa'nın ve Sadrazam Said Paşa'nın görevden ayrılmasıydı¹¹⁸. Bunun üzerine 21 Temmuz 1912'de, asker Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazam, Nazım Paşa Harbiye Nazırı ve Kamil Paşa ise,

¹⁰⁶ Birinci 2012, 179.

¹⁰⁷ Alkan 2013, 169-170.

¹⁰⁸ Alkan 2014b, 148.

¹⁰⁹ Alkan 2013, 171.

¹¹⁰ Alkan 2014b, 148.

¹¹¹ Alkan 2013, 172.

¹¹² Alkan 2014b, 149.

¹¹³ Alkan 2013, 173-174.

¹¹⁴ Alkan 2013, 176-178.

¹¹⁵ Alkan 2014b, 150.

¹¹⁶ Alkan 2013, 180.

¹¹⁷ Alkan 2014b, 151.

¹¹⁸ Alkan 2013, 180.

Devlet Şürası Başkanı olmuştu¹¹⁹. 5 Ağustos 1912'de ise, Ahmet Muhtar Paşa, Halaskar Zabitan ile politikacılar arasındaki siyasi üstünlük mücadelesinin zirveye çıktığı bir ortamda meclisi feshetmişti¹²⁰. İttihatçıların çoğunlukla olduğu bu meclisin kapatılmasıyla, kısa bir süre de olsa, İttihat ve Terakki'nin yönetimdeki etkinliği kalmamıştı¹²¹. Bu olaydan kısa bir süre sonra, daha önce Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından hazırlanan ve meclise sevk edilen askerin siyasetle uğraşmasını yasaklayan Men'i İştigali Kanunu, Said Paşa ve Mahmut Şevket Paşanın istifasından dolayı çıkarılmamıştı. Daha sonra yeni kabineyi kuran Ahmet Muhtar Paşa, tasarı için ek süre istemiş, ancak bu sırada da Mebusan Meclisi feshedilmişti. Ahmet Muhtar Paşa hükümeti bu olaydan sonra padişah iradesi ile ve geçici kanunlarla hem askerlerin hem de memurların siyasetle ilişkisini yasaklayan bir dizi tedbir çıkarmıştı. Bu tedbirle zabitler siyasetle uğraşmayacaklarına dair yemin etmişler ve bir de senet imzalamışlardı¹²². Bu olay, İttihat ve Terakki Fırkası içinde 31 Mart'la zirve yapan askeri prestij zamanla nasıl itibar kaybettiğini, sivil güçlerin giderek etkisini artırdığını göstermesi açısından önemliydi.

Ekim 1912 yılında Balkan Savaşı başlamış ancak bu savaşta Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almıştı. Böyle bir yenilginin olacağı savaş öncesi yaşanan olaylardan aşağı yukarı belli gibiydi. Savaş öncesinde, ordunun iç politikaya dönük hesaplaşmalara karışmış olması, zabitler arasındaki fırka ayrılıkları zabitle- rin askerlik ve kışla hayatı dışında memuriyetlerle görevlendirilmesi siyasi alanda etkili olabilecek statü ve imkanlara kavuşmaları harbin üzerinde yıkıcı etkiler uyandırmıştı ve askerlerin savaşçılık kabiliyetle- rini geriletmişti¹²³. Osmanlı subayları arasındaki siyasi çekişmelerin ortaya çıkarmış olduğu koordinas- yon ve haberleşme konularındaki yetersizlikler ve ihmalkarlıklar, askerin iyi bir şekilde eğitilmemesi ve yönetilmemesi de bu savaşın gidişatı üzerinde etkili olmuştu. Halaskar Zabitan Hareketi'nin yüksek rüt- beli zabitler arasında görülmesi ve hareketin amacına ulaşarak kabinenin değişmesine yol açması, ordu- yu da etkilemiş, ordunun üst düzey komutasında önemli değişikliklere yol açmıştı. Bu olay da, başlayan harbin yönetilmesi konusunda ciddi aksaklıklara neden olmuştu. Sadece yüksek rütbeliler arasında değil, genç zabitlerle komuta heyeti arasında da ihtilaflar yaşanmıştı¹²⁴. Yaşanan siyasi çekişmeler, subay sınıfını askerin eğitilmesi ve disiplin altına almasından ziyade, hükümetin eleştirilmesi ve gerekirse darbeyle görevden düşürülmesi gibi olaylara sevk etmiş, ordu içindeki subayların birbirine karşı harekete geçmesine neden olmuştu. Balkan Savaşı'na işte böyle bir ortamda girilmişti¹²⁵.

Neticede Osmanlı devleti büyük bir yenilgi almış, Balkan topraklarının önemli bir kısmını kaybet- mişti. Sadece toprak olarak değil nüfus olarak da büyük bir kayıp yaşamıştı. Bu olay halkın, hem or- duya hem de yönetime karşı tepkisini artırmıştı. Özellikle ordu hem toplumda hem basında büyük eleştirilere maruz kalmıştı. Ordunun siyasileşmesine, subaylar arasında yaşanan ihtilaflara, orduda yaşanan fikir ayrılıklarına, komutan atamalarında liyakate önem verilmemesine ve harp planlarına riayet edilmemesine büyük tepkiler verilmişti¹²⁶. Bir zamanlar Osmanlı'ya başkentlik yapan Edir-

¹¹⁹ Kayalı 1985, 1257.

¹²⁰ Turfan 2013, 313.

¹²¹ Kayalı 1985, 1257.

¹²² Alkan 2013, 182.

¹²³ Alkan 2013, 197.

¹²⁴ Alkan 2013, 197.

¹²⁵ Karaman 2014, 15.

¹²⁶ Alkan 2013, 206-207.

ne'nin, Bulgarlara verileceği haberlerinin yayılması üzerine halkın öfkesi giderek artmış, halkın öfkelerini sezen İttihatçılar, harekete geçerek, bir darbeyle yönetime müdahalede bulunmuşlardı¹²⁷. 23 Ocak 1913 yılında Enver ve Talat idaresindeki bir grup İttihatçı, bu darbeyi gerçekleştirmiş, sadrazamı görevden almıştı. Osmanlı tarihinde "Bab-ı Ali Baskını" olarak geçen bu olay, İttihatçıların ileri gelenlerinden küçük bir grup tarafından hazırlanmıştı¹²⁸. Bab-ı Ali baskını bir kişinin ısrarı ve bunu destekleyen gözü pek bir avuç militan tarafından gerçekleştirilmişti. Bu kişi, yaşamının her döneminde siyasal savaşımı bir yana itmemiş, son nefesine kadar siyasetin içinde kalmış iktidar mücadelesini kendisine bayrak yapmış Talat Bey'di¹²⁹. Gerçekten de Talat Bey ve arkadaşları devrimci siyasal pratiğin içinde yoğrulmuşlardı. Bu olay da işte böyle bir devrimci pratiğin yeni bir aşaması ve bir başka denemesiydi. Bab-ı Ali baskını, İttihatçı subayların ve sivillerin işbirliği ile gerçekleşmişti. Bu baskının hedefine ulaşmasında Enver Bey ve etrafında toplanmış ona sadık, küçük bir radikal subaylar grubu önemli bir rol oynamıştı¹³⁰. Bab-ı Ali Baskını ve hükümet darbesinde Enver Bey'e ve arkadaşlarına asıl zemin hazırlayan şartlar, şahısların davranışı değil, olayların akışı olmuştu. 19 Temmuz 1912'de görev gelen kabine, Balkan Harbi başlayınca ve Rumeli orduları zaafa uğrayınca önemini kaybetmiş, 29 Ekim 1912'de bu kabinenin yerine gelen Kamil Paşa kabinesi ise, güç şartlar içinde taşınması zor bir yük kabul etmişti. Düşman İstanbul önlerine kadar gelmişti. Halkta ve orduda moral sıfırdı. İmparatorluğun dağılması an meselesiydi. Hükümet ise çaresizdi. Edirne düşmana terk edilecekti. Ümitsizlik tamdı. Tam da Kamil Paşa, kabineyi bu şartlar içinde topladığı bir zamanda ve bu sorunları gördüğü bir sırada baskın gerçekleşmişti¹³¹. İttihatçılar, Balkan Savaşı'nın hezimete dönüştüğü günlerde hükümete gelebilmek için en uygun yolun bir hükümet darbesi olacağını düşünmüşlerdi¹³². Hatta darbe öncesinde Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve Said Halim Paşa ile görüşülmüş ve mutabık kalınmıştı¹³³. Yine darbe planı kapsamında Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olmaya ikna edilmesi de önemliydi. Bunun için üç kişi belirlenmişti, Paşa'nın Üsküdar'daki evine giderek, kendisini hem darbe hem de sadrazamlık görevi için ikna etmişlerdi¹³⁴. Bu üç kişiden biri olan Mithat Şükrü, bizzat Paşa'yla görüşmüş böyle bir darbenin yapılacağını kendisine söylemiş o da bunun üzerine, "*fakat bu çok tehlikeli bir iş*" diye yanıt vermişti. Bunun üzerine Mithat Şükrü, "*Paşam, ne kadar tehlikeli olursa olsun, her halde 'hareket ordusu' kadar tehlikeli değildir*" diyerek yanıt vermişti. Mithat Bleda, her türlü hazırlığın tamamlandığını ve her türlü tedbirin alındığını da kendisine iletmişti. Bunun üzerine ikna olan Mahmut Şevket Paşa, "*Allah muvaffak etsin*" diyerek sadrazamlığı kabul etmişti¹³⁵. 23 Ocak 1913'de Kabineler toplantı halindeyken, Enver Paşa az sayıdaki subayla birlikte, Bab-ı Ali'ye baskın düzenlemiş, bu baskında Harbiye nazırı Nazım Paşa vurulmuş, Sadrazam Kamil Paşa da tehdit edilerek istifaya mecbur bırakılmıştı¹³⁶. Bu baskın esnasında Enver Bey sadrazamın odasına girerek, istifasını istemiş bizzat istifa dilekçesini kendisi yazdırmıştı. V. Mehmet Reşad'ın mabeyn başkâtibi olan Ali Fuat Türk geldi, bu olayı şöyle ifade ediyordu: "*Kamil Paşa beni nezdine çağırıp Enver ile Talat geldiler, istifa teklif*

¹²⁷ Hale 1996, 48.

¹²⁸ Zürcher 2013, 93.

¹²⁹ Geniş bilgi için bk. Yalçın 1943.

¹³⁰ Turfan 2013, 355-356.

¹³¹ Aydemir 1971, 379.

¹³² Alkan 2014a, 266.

¹³³ Alkan 2013, 212.

¹³⁴ Alkan 2014a, 271.

¹³⁵ Bleda 2010, 100-101.

¹³⁶ Kayalı 1985, 1257.

ettiler. Yazdığım istifanamede ‘cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine’ diye yazmış olduğum halde, ‘ahali’ tabirini de ilave ettirdiler” dedi. “Evvvelce kendine tevdi ettiğim telgrafnameyi iade eyledi”¹³⁷. Görüldüğü üzere Enver Paşa, istifa metnine ‘halk’ tabirini yazdırarak bu baskını, halk adına gerçekleştirdiklerini belirterek, meşru hale getirmeye çalışmıştı. İstifa mektubunu alan Enver Bey dışarıya çıkmış toplanan halka Kamil Paşa’nın istifa ettiğini söyleyerek, saraya gitmişti. Saray da istifa mektubunu Mehmet Reşat’a sunmuş, Mehmet Reşat da itiraz etmeden kabul etmişti¹³⁸. Bu olaydan sonra sadrazamlığa Mahmut Şevket Paşa getirilmişti. Meşrutiyet devrinde ikinci defa bir askere hükümet kurma görevi verilmişti. Hareket ordusu kumandanlığından sonra, İstanbul’da büyük bir nüfuz ve kudretle fiili iktidar kuran Mahmut Şevket Paşa, ordunun siyasetle uğraşmasına karşı olmasına rağmen, bu defa zorla ele geçirilmiş bir hakkı kullanarak sadrazam olmakta sakınca görmemişti¹³⁹. Mahmut Paşa, sadrazam olduktan sonra bir gün eski sadrazam Kamil Paşa ile görüşmüş ve kendisine “biz buraya kendi isteğimizle gelmedik, bizi getirdiler” demesi üzerine, Kamil Paşa da “evet bizi de böyle getirmişlerdi, gelişiniz bize benzedi, dikkat ediniz ki gidişiniz de bize benzemesin” diyerek karşılık vermişti¹⁴⁰. Bab-ı Ali baskısıyla, İttihat ve Terakki artık yönetimi tamamen ele geçirmiş, tam iktidar dönemi başlamıştı. Balkan Harbi’nin böylesine hassas olduğu dönemde Osmanlı iç siyasetinde yoğunluk ve rekabet artarak devam etmiş, bu mücadeleye sadece siyasi devlet adamları değil, askeri erkân da katılmıştı. Bir avuç subayın böyle bir olayla aktif olarak yer alması, Osmanlı’da iç siyasette yaşanan çekişmeleri ve asker- siyaset ilişkisinin geldiği noktayı göstermesi açısından çok önemliydi¹⁴¹. Mahmut Şevket Paşa sadrazam olduktan hemen sonra, ilk iş olarak muhaliflerden özellikle hürriyet ve itilafçılardan gelebilecek bir darbe girişimine karşı tedbir olarak zararlı gördüğü kişileri sürgüne göndermişti¹⁴². Fırkanın önemli isimlerinden Sadık Bey, Rıza Nur ve Ali Kemal Bey’i yurt dışına göndermişti¹⁴³.

Mahmut Şevket Paşanın sadrazam olmasından sonra alınan tüm tedbirlere rağmen kurulan yeni kabineye karşı bir darbe teşebbüsü planlanmıştı “Takbil-i Hükümet” olarak anılan bu teşebbüs, Prens Sebahattin’in sadık dostu olan Nihat Reşat Bey tarafından hazırlanan ve yönetilen bir hükümet darbesiydi ve İttihatçıların önde gelen isimlerine yönelikti¹⁴⁴. Gelişmelerden rahatsız olan kişiler, tıpkı İttihatçılar gibi Bab-ı Ali’yi basarak, Mahmut Şevket Paşayı devirmeyi ve Kamil Paşa ile Prens Sebahattin’in de yer aldığı bir hükümet kurmayı amaçlamışlardı¹⁴⁵. Ancak bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, çoğu yakalanarak tutuklanmıştı. Her ne kadar bu darbe girişimi önlenmiş olsa da muhalifler faaliyetlerine devam etmişler, bu olaydan yaklaşık üç ay sonra henüz yeni sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa bir suikast sonucu öldürülmüştü. Suikast, 11 Haziran 1913 tarihinde, harbiye nezaretinden çıkan Paşa’nın otomobille, Bab-ı Ali’ye gittiği sırada gerçekleşmişti. Bu olayı gerçekleştirenler yakalanmış on iki kişi idam cezasına çarptırılmıştı¹⁴⁶. Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesiyle ilgili olarak birçok iddia ortaya atılmıştı. Son zamanlarda takındığı tavırdan dolayı, İttihatçılarla arası iyi

¹³⁷ Türkgeldi 2010, 78.

¹³⁸ Alkan 2014a, 273.

¹³⁹ Alkan 2013, 216.

¹⁴⁰ Selahaddin 1989, 97.

¹⁴¹ Alkan 2014a, 274.

¹⁴² Alkan 2013, 216.

¹⁴³ Alkan 2014a, 275.

¹⁴⁴ Alkan 2013, 217.

¹⁴⁵ Alkan 2014a, 277.

¹⁴⁶ Alkan 2014a, 279.

olmayan Mahmut Şevket Paşanın ölümü, İttihatçıları manevi olarak memnun etmişti. Çünkü kendilerince büyük olarak gördükleri ve çekindikleri bir isim artık yoktu. Bu İttihatçılara yönetimde serbestçe hareket etme imkanı sağlamıştı¹⁴⁷. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki'nin kabinedeki gücünü pekiştirmişti¹⁴⁸. Bu olay, Osmanlı iç siyasetindeki kötü durumu bir kez daha göstermesi açısından önemliydi. Balkan Savaşındaki başarısızlık, içerideki hesaplaşmayı ve çatışmayı iyice kızdırmıştı. İç siyasetteki bütün bu gelişmeler, Balkan Savaşındaki yenilginin nedenlerini göstermesi açısından da önem taşıyordu¹⁴⁹. Bu olaydan sonra, ilk defa İttihat ve Terakki mensubu bir kişi Said Halim Paşa sadarete getirilmişti. İttihat ve Terakki hükümete tamamen egemen olmak için Harbiye Nezaretine de Enver Paşa'yı getirmişti. Bu durum, İttihatçı kesimde büyük bir memnuniyet yaratmıştı¹⁵⁰. Meşrutiyetin siyasi yaşamında İttihatçıların dolaylı olarak değil, doğrudan iktidara gelmesi bu olayla olmuştu¹⁵¹. Said Halim Paşa da göreve gelir gelmez ilk olarak Paşa'yı öldürenleri yakalatmış, onlarla hareket eden muhalifleri sürgüne göndermişti. Böylece İttihatçılar bu mücadeleyi kazanarak rakiplerini tasfiye etmişti¹⁵². Said Halim Paşanın sadrazamlığa gelmesinden 1918 yılında kadar siyasi hayat İttihat ve Terakki'nin tam kontrolünde ve muhalefetsiz olarak sürmüştür¹⁵³.

Sonuç

Osmanlı devletindeki ordu-siyaset ilişkilerini 17. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde yenicilerle birlikte başlayan ordu-siyaset çekişmesi ve ordunun yönetime el koyma anlayışı, II. Meşrutiyet dönemine kadar zaman zaman etkili olmuştu. Bu süre içerisinde ordu zaman zaman darbe girişimlerinde bulunarak yönetimi ele geçirmeye çalışmıştır. Özellikle, I. Meşrutiyet döneminden itibaren II. Abdülhamid uygulamış olduğu siyasete tepki olarak bu dönemden sonra ordu-yönetim arasındaki gerginlik artmış, bu gerginlik 31 Mart Olayı ve Bab-ı Ali Baskını gibi iki önemli darbeye neden olmuştu. Aslında bu olaylar iç siyasette yaşanan çekişmelerin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Ordu çoğu zaman böyle olaylarda belirleyici bir rol üstlenmişti. Cumhuriyet dönemindeki gelişmelerin iyi bir şekilde anlaşılması için özellikle, II. Meşrutiyet döneminde meydana gelen gelişmelerin analiz edilerek, değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu dönemde yaşanan ve belli bir döneme kadar etkili olan ordu-siyaset ilişkisi önemsenerek irdelenmelidir. 1912 Balkan Savaşı öncesinde yaşanan ve hem iç siyaset hem de orduda etkili olan bu çekişmeler, Osmanlı devletinin huzurunu ve istikrarını olumsuz yönde etkilemiş, yıkılış sürecini hızlandırmıştı. Subaylar ve siviller arasında yaşanan görüş ayrılıkları, iktidar mücadelesi, partileşme ve hizipleşme gibi olaylar cephedeki yenilgileri artırmış, ülkeyi geri dönülemeyecek bir çıkmaza sürüklemişti. II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşen Bab-ı Ali baskını ile ordu artık yönetimi tamamen ele geçirmiş, askerinin tam iktidarı dönemi bu olay ile yerini sağlamlaştırmıştı. Bu olay, Türk demokrasi tarihine 'hükümet darbesi', 'askeri darbe' gibi kavramları sokarak, darbe yoluyla iktidarın ele geçirilmesini meşru hale getirmişti.

¹⁴⁷ Selahaddin 1989, 81.

¹⁴⁸ Taşbaş 2009, 221

¹⁴⁹ Alkan 2014a, 281-282.

¹⁵⁰ Taşbaş 2009, 221.

¹⁵¹ Alkan 2013, 221.

¹⁵² Alkan 2014a, 282-283.

¹⁵³ Alkan 2013, 221.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmad 2013 F. Ahmad, *İttihat ve Terakki*. İstanbul 2013.
- Ahmad 2014 F. Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul 2014.
- Akşin 2014 S. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara 2014.
- Akşin 2015 S. Akşin, *31 Mart Olayı*. Ankara 2015.
- Alkan 1999 A. T. Alkan, "Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakaası ve Sonuçları". Ed. G. Eren, *Osmanlı II*. Ankara (1999) 420-429.
- Alkan 2012 N. Alkan, *Selanik'in Yükselişi*. İstanbul 2012.
- Alkan 2013 T. A. Alkan, *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*. İstanbul 2013.
- Alkan 2014a N. Alkan, *Ve Selanik Düştü*. İstanbul 2014.
- Alkan 2014b N. Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*. İstanbul 2014.
- Aslan 2010 T. Aslan, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma- Uygulama Merkezi Dergisi* 28 (2000)1-26.
- Aydemir 1971 Ş. S. Aydemir, *Enver Paşa*. Ankara 1971.
- Bayur 1991 Y. H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi 1/2*. Ankara 1991.
- Bengi 2000 H. Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara 2000.
- Birinci 2012 A. Birinci *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*. İstanbul 2012.
- Bleda 2010 M. Ş. Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul 2010.
- Burak 2011 B. Burak, "Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri". *History Studies* 3 (2011) 46-67.
- Cavid Bey 2014 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznamesi*. Çev. H. Babacan- S. Avşar. Ankara 2014.
- Georgeon 2012 F. Georgeon, *Sultan Abdülhamid*. Çev. A. Berktaş. İstanbul 2012.
- Hale 1996 W. Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. Çev. A. Fethi. İstanbul 1996.
- İğdemir 1937 U. İğdemir, *Kuleli Vakaası Hakkında Bir Araştırma*. Ankara 1937.
- Kansu 2015 A. Kansu, *1908 Devrimi*. İstanbul 2015.
- Karaman 2014 M. A. Karaman, "Meşrutiyet Dönemi Basın ve Basında Ordu-Siyaset İlişkisi". *Studies of Ottoman Domain* 4/6 (2014) 1-20.
- Kayalı 1985 K. Kayalı, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri ve Ordu". *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* 5 (1985) 1250-1258.
- Kuran 2000 A. B. Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul 2000.
- Lewis 2011 B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. M. Kıratlı. Ankara 2011.
- Özcan 2013 A. Özcan, "Sultan Abdülaziz ve Dönemi". *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler* 3. Ankara (2013) 1-13.
- Ramsour 2013 E. E. Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul 2013.
- Sancar 2009 F. M. Sancar, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği*. Ankara 2009.
- Selahaddin 1989 M. Selahaddin, *İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devletinin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*. İstanbul 1989.
- Taşbaş 2009 E. Taşbaş, "Tanin Gazetesi ve Hüseyin Cahit'in Görüşleri Doğrultusunda

- İttihat ve Terakki Politikaları (1908-1914)". *Folklor/Edebiyat Dergisi* 60 (2009) 205-224.
- Tunaya 2011 T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul 2011.
- Turfan 2013 N. Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*. İstanbul 2013.
- Türkgeldi 2010 A. F. Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*. Ankara 2010.
- Türkmen 1999 Z. Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*. İstanbul 1999.
- Yalçın 1943 H. C. Yalçın, *Talat Paşa*. İstanbul 1943.
- Yiğit 2014 Y. Yiğit, "İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 28 (2014) 103-125.
- Zeyrek 2014 S. Zeyrek, "II. Meşrutiyet Sürecinde Osmanlı Devletinde Ordu- Siyaset İlişkileri Üzerine Genel Bir Bakış". *Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları Dergisi* 4/6 (2014) 39-64.
- Zürcher 2013 E. J. Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*. İstanbul 2013.